

ISTORIE

O PRIVIRE ISTORIOGRAFICĂ SÂRBEASCĂ ASUPRA CHESTIUNII BANATULUI (1914 – 1920)

Slobodan Bjelica*

Cuvinte-cheie: *Banat, Ungaria, România, Serbia*

În timpul Primului Război Mondial, a evenimentelor tulburi în perioada imediat următoare încheierii conflictului și la Conferința de Pace de la Paris, soarta Banatului a reprezentat un câmp de conflict a trei concepții naționale ce se excludeau reciproc: Ungaria Mare, România Mare și Serbia (sau Iugoslavia) Mare. Aceast teritoriu disputat a fost populat de-a lungul timpului de diferite popoare: sârbi, români, maghiari, germani, evrei, slovaci ș.a.⁴⁶ În momentul izbucnirii Primului Război Mondial, în iulie 1914, întregul teritoriu al Banatului se afla în cadrul părții maghiare al Monarhiei Austro – Ungare. Toate popoarele menționate anterior au fost mobilizate în armata austro – ungară și trimiși pe front. Însă, autorităților austro – ungare le-a fost clar că războiul împotriva Serbiei nu era popular printre toți bănățenii, fiind deosebit de circumspecți în privința sârbilor bănățeni, mulți dintre aceștia fiind arestați și internați imediat după izbucnirea conflictului.

Primul an de război a adus și primele victime din rândul civililor ca urmare a represaliilor austro – ungare din Banat. În urma bătăliei de la Cer, în Serbia, din august 1914, prima victorie aliată din Primul Război Mondial, după ce a izgonit trupele austro – ungare de pe teritoriul său, armata sârbă, în luna septembrie a inițiat campania în Srem. Un detașament de soldați a trecut și pe teritoriul Banatului, în satul Borcea, de lângă Panciova. Populația sârbă a acestui sat, pe care trupele austro – ungare l-au predat fără luptă, a întâmpinat eliberatorii cu entuziasm. Trupele sârbe s-au retras după câteva zile, iar după ei au venit și unitățile austro-

*Profesor dr. la Departamentul de istorie din cadrul Universității din Novi Sad, Serbia, sbjelica@EUnet.rs

⁴⁶ Conform recensământului din anul 1910, pe teritoriul Banatului, respectiv al județelor Torontal, Timiș și Caraș – Severin trăiau în jur de un milion și cinci sute de mii de suflete. Cei mai mulți [Obs.: în partea de sud-vest, adică în viitorul Banat sârbesc, n. n. M. Milin] fiind germani (29,7%), apoi sârbi (22,9%), maghiari (18, 7%)... Toma Milenković, *Banatska republika i mađarski komesarijat u Banatu (31.10.1918. – 20.02.1919.) (Republica bănățeană și comisariatul maghiar în Banat...)*, „Zbornik Matice Srpske za istoriju”, Novi Sad, 32/1985, p. 99.

ungare. Ca represalii pentru manifestările entuziaste au fost împușcați 10 locuitori ai satului, alți 19 fiind arestați.⁴⁷

Victoria de la Cer și operațiunile extraordinare de pe Kolubara, din toamna anului 1914, reușite împotriva armatei austro – ungare mult superioare numeric și mai bine dotate, au întărit sentimentul de încredere al sârbilor și au motivat Guvernul sârb ca să expună, în *Declarația de la Niș*, din decembrie 1914, în mod public, țelul său în acest război: eliberarea tuturor sârbilor, croaților și slovenilor și unirea lor într-un stat comun cu Serbia, aceasta considerată ca și Piemontul slavilor de sud. Acest stat trebuia să cuprindă și Banatul, fapt evidențiat din documentele pe care oficialii sârbi le-au prezentat reprezentanților Antantei. Șeful guvernului sârb, Nikola Pašić, a dat instrucțiuni diplomaților sârbi din statele aliate, încă din septembrie 1914, să afirme pretențiile asupra Banatului cu Timișoara. În același timp istoricul Stanoje Stanojević, în broșura intitulată *Ce vrea Serbia?*, a prezentat motivele pentru care Banatul trebuie să fie sârbesc.

Unul dintre cei mai importanți savanți sârbi din prima jumătate a secolului al XX-lea, geograful Jovan Cvijić, a înaintat în aceeași perioadă reprezentantului Rusiei în Serbia hărți cu detalii ale viitorului stat iugoslav. În privința Banatului, Cvijić a gândit granița cu România de-a lungul Tisei până la confluența Mureșului, apoi de-a lungul Mureșului până la Lipova. De la Lipova granița ar fi coborât dinspre Carpați către Orșova și pe Dunăre (pretenții maxime), sau la est de „Munteneșul bănățean”⁴⁸, Reșița și Oravița, către Liupcova pe Dunăre (pretenții minime). În luna mai 1915, la Londra, Cvijić a predat harta cu pretențiile sârbești în Banat, care cuprindeau teritoriul de până la linia Lipova – Orșova, chiar și la est de aceste puncte, cuprinzând și zona montană a Banatului. În memoriul înaintat de guvernul sârb puterilor aliate, aceste pretenții sunt motivate cu argumente etnice, istorice și economice. Pe lângă altele se menționează că Banatul, în Serbia extinsă va reprezenta grânarul acesteia, dar și un teritoriu de colonizare din regiuni pasive.⁴⁹

O angajare atât de intensă a politicii și științei aferente sârbe în privința chestiunii bănățene s-a datorat informațiilor că și România emite pretenții asupra aceluiași teritoriu. Pe

⁴⁷ Toša Iskruljev, *Raspeće srpskog naroda u Sremu 1914 i Mađari (Crucificarea poporului sârb din Srem în 1914 și maghiarii)*, Novi Sad, 1936, p. 200

⁴⁸ Așa-numitul Munteneșul bănățean cuprinde, în memoria istorică sârbească o serie de sate din zona Recașului (Cralovăț, Petrovasela, Stanciova și Lucareț).

⁴⁹ Milorad Ekmečić, *Ratni ciljevi Srbije 1914 (Obiectivele de război ale Serbiei ...)*, Belgrad, 1990, p. 443

măsură ce războiul avansa, importanța României pentru ambele părți din conflict a continuat să crească. De acest fapt erau conștienți și românii, proclamându-și neutralitatea în august 1914, cu toate că regele a semnat anumite convenții secrete înainte de război cu Puterile Centrale. Dar regele Carol a murit în septembrie 1914, iar moștenitorul său, regele Ferdinand și, chiar mai mult, politicienii în frunte cu șeful guvernului, Ionel Brăteanu, au înclinat mai mult spre Antanta.

Puterile centrale i-au oferit României ca răsplată pentru aderare Basarabia (atunci în cuprinsul Imperiului țarist) și regiunea Timocului din Serbia. Din cauza insistentului refuz al maghiarilor, revendicare majoră românească – Transilvania, nu s-a putut cuprinde ca parte din această ofertă. De cealaltă parte puterile Antantei nu erau deranjate să promită teritorii din cuprinsul Austro-Ungariei locuite de români. Desigur că extinderea spre vest era în mai deplină concordanță cu programul național al statului român astfel că, în această privință și opțiunea opiniei publice era limpede exprimată. Spre exemplu, încă în cursul anului 1914 profesorul Vasile T. Nicolescu a tipărit, sub formă de ilustrată harta României Mari, cu granițele extinse până la Dunăre și Tisa.⁵⁰

Granița pe Dunăre și Tisa nu era motivată doar prin prezența populației românești între cele două fluvii ci și prin nevoia ca viitoarea România Mare, ca o putere de majoră în Balcani, să aibă frontierele sale naturale. În aceeași vreme, pe când Serbia își făcea cunoscute propriile pretenții la Banat, în mai 1915, Constantin Diamandi, ministrul României la Petrograd depunea un memoriu către Sozonov ministrul rus al afacerilor străine, cu privire la pretențiile românești, însoțite de o hartă care includea Bucovina, Transilvania și întregul Banat. În acel moment Sozonov și-a exprimat anumite rezerve față de asemenea pretenții, în special cu privire la întregul Banat. Spre deosebire de acesta, aliații occidentali, mai ales cei francezi și italieni, s-au arătat mult mai dispuși să ia în considerație toate pretențiile românești și au exercitat chiar o presiune puternică în acest sens asupra rușilor.⁵¹

Finalmente, în august 1916 s-a încheiat Acordul secret de la București dintre forțele Antantei și România, care-i promitea acesteia granițe la Tisa și la Dunăre, cu angajament din partea ei de a nu ridica amplasamente militare înspre Belgrad. Războiul cu Austro-Ungaria, care s-a declanșat de îndată, s-a bucurat de o mare popularitate în România; deși Acordul de la

⁵⁰ M. Ekmečić, *op. cit.*, 274

⁵¹ Ștefan Pascu, *The making of the Romanian unitary national state 1918*, București, 1989, 137

București n-a fost difuzat publicității, opinia publică discuta deschis despre pretențiile românești în război. Transilvania, Banatul și Bucovina erau menționate nu numai în paginile gazetelor ci și în discursurile de la Academia Română. Conștient cu privire la pretențiile românești asupra Banatului Guvernul Serbiei care, după ocuparea țării în toamna anului 1915, s-a retras odată cu armata pe frontul de la Salonic, nu era prea încântat de intrarea României în război. Spre deosebire de suspiciunile sârbești, puterile Antantei se așteptau ca angajarea românească să le aducă supremația asupra Puterilor centrale.

Înfăptuirile de război românești s-au dovedit însă foarte modeste. După o incursiune incipientă efectuată cu succes în Transilvania, armata română a fost silită în luna octombrie să se retragă pe Carpați. La fel ca și la Borcea⁵² au urmat suferințe pentru românii austro-ungari (ardeleni), care i-au primit cu entuziasm pe ostași. Între cei arestați, internați și executați au fost și bănățeni.⁵³ În fața puternicelor lovituri ale trupelor germane, austro-ungare și bulgare, venite din două direcții, armata română s-a văzut nevoită să părăsească capitala și cea mai mare parte a țării și să se concentreze în Moldova, cu sprijin pe Rusia. Pe frontul din Dobrogea, umăr la umăr cu unitățile românești și cele rusești, a luptat și Divizia de voluntari sârbă, alcătuită din foști prizonieri ai armatei austro-ungare, între ei fiind un mare număr al sârbilor din Banat.⁵⁴ Situația militară dificilă a României de la finele anului 1916 a dat naștere și unei vii activități diplomatice în chestiunea Banatului, atât de la Iași (capitala vremelnică a României) cât și din insula Corfu unde și-a aflat refugiu guvernul sârb.

Deși ambele țări și guverne se aflau în poziții de neînvidiat, niciuna nu și-a abandonat propriile aspirații dar nici nu au reușit să se înțeleagă în vreun fel. Pašić în mai multe rânduri a întâmpinat cu refuz ofertele lui Brătianu de a discuta nemijlocit despre Banat, apreciind că astfel ar fi recunoscut implicit și prevederile Acordului secret de la București. Mai mult chiar, guvernul sârb a încercat în primăvara lui 1917 să convingă factorii militari ai Rusiei de a pretinde, ca preț al continuării sprijinului rusesc pe frontul românesc, anularea Acordului de la București. În această problemă, la ordinul lui Pašić, s-au angajat miniștrii Serbiei la Iași (Pavle Marinković) și la Petrograd (Miroslav Spalajković) și într-o măsură chiar mai mare atașații militari de la cele două misiuni. În acele zile însuși Brătianu se afla la Petrograd, unde a purtat

⁵² Borcea și Ofcea, două sate bănățene românești la Dunăre, înglobate azi în Marele Belgrad.

⁵³ Ș. Pascu, *op. cit.*, 153

⁵⁴ M. Milin, *Voluntari sârbi pe frontal românesc din toamna anului 1916*, "Analele Banatului", Serie nouă, Arheologie-Istorie, XXI, 2013, 439-453

discuții cu ministrul sârb, amenințând cu pretenții românești asupra regiunii Timocului dacă Serbia nu renunța la Banat.⁵⁵

La scurt timp după ce România a semnat pacea separată, s-a ajuns la o răsturnare de situație pe frontul de Vest și apoi și la străpungerea frontului de la Salonic, în septembrie 1918. Rolul decisiv în operațiunile din Macedonia, care au grăbit sensibil deznodământul final al războiului, l-a avut armata sârbă. După ce Bulgaria și Turcia au fost scoase din formațiunile de luptă ale Blocului central, unitățile sârbe și franceze au declanșat ofensiva de neoprit către Nord, care a luat sfârșit la 1 noiembrie 1918, prin eliberarea deplină a Serbiei. Abia după aceea România a pornit cu o nouă declarație de război împotriva Puterilor centrale, aflate în fața capitulării: la 3 noiembrie Austro-Ungaria iar la 11 noiembrie Germania au semnat armistițiul cu Puterile Antantei. Cu aceasta practic a luat sfârșit Primul război mondial; dar, se prefigura și un alt pericol, acela al unor înfruntări între aliații de ieri, Serbia și România, în ținutul bănățean.

După ce a devenit certitudine semnarea Armistițiului cu Austro-Ungaria, Nikola Pašić a transmis dispoziția ca armata sârbă să pășească de îndată pe teritoriul aceluia imperiu, inclusiv în Banat. În consecință Comandamentul suprem al armatei sârbe a emis ordinul de ocupare în Banat a aliniamentului Biserica Albă-Vârșeț-Timișoara și a teritoriului la zece kilometri Est de respective linie. Acest ordin era în conformitate cu îndrumările venite din partea generalului Franchet d'Esperey. Unitățile Diviziilor de cavalerie și de Morava au trecut Dunărea la 5 noiembrie la Biserica Albă iar la 6 la Veliko Gradiște. Clisura Dunării a fost ocupată la 7, Biserica Albă la 8, Panciova la 9, Vârșețul la 10, Becicherecul Mare și Timișoara la 17, Kikinda la 18 și Aradul Nou la 21 noiembrie. Armata sârbă a pășit prin Banat fără luptă, întrucât armata austro-ungară era în stare de soluție iar unitățile germane prezente nu mai aveau nicio dispoziție combativă.

În vremea când armata sârbă pătrundea în Banat și în alte ținuturi austro-ungare, președintele guvernului ungar Mihaly Karolyi s-a aflat la Belgrad. Împreună cu mareșalul Franchet d'Esperey aici purta discuții privind condițiile în baza cărora Ungaria ar putea încheia armistițiul său separat cu Antanta. După ezitări prelungite și uimit că este tratat ca o parte înfrântă în război din partea comandantului aliat, Karolyi a semnat Armistițiul de la Belgrad la 13 noiembrie, stabilindu-se linia de demarcație dintre armata ungară și puterile Antantei, linie

⁵⁵ Andrej Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Madjarskom I Rumunijom 1919-1920*, Novi Sad, 1975, 55-59

ce a urmat de regulă cursul Mureșului. Teritoriul prevăzut să fie ocupat de trupele sârbești era delimitat prin linia Orșova – Lugoj – Arad, iar spațiul la est de această linie a fost cedat armatei române. În ziua semnării armistițiului trupele sârbe erau undeva pe aliniamentul Anina – Reșița – Moravița și a mai durat încă vreo săptămână de zile până să ia sub stăpânire întregul teritoriu care le-a fost desemnat spre administrare militară.

În spațiul liniei de delimitare dintre sârbi și români curând și-au făcut apariția și trupele coloniale franceze. Ele aveau ordin de a împiedica un eventual conflict armat româno – sârb, care ar fi fost de natură să complice în mod imprevizibil situația din această parte a Europei. Iar situația era într-adevăr tensionată, armata sârbă confruntându-se cu amenințarea intervenției armate românești cu ocazia luării sub stăpânire a Banatului, apoi cu o activitate de propagandă deschisă în sânul populației românești și chiar cu înarmarea pe ascuns și organizarea militară a acesteia. Totodată românii au protestat vehement față de internarea mai multor sute de conaționali din Banat în Serbia, fapt pentru care au incriminat autoritățile militare sârbe, apoi au incriminat și interzicerea adunărilor publice ale românilor bănățeni și presiunile exercitate pentru a fi smulse declarații de loialitate față de Serbia.

De teama conflictului militar francezii au cerut încă în decembrie 1918 retragerea trupelor sârbe din Banat, fapt refuzat de Belgrad, chiar sub amenințarea atacului românesc. Francezii au insistat ca trupele lor să le înlocuiască pe cele sârbești, ca o zonă de tampon față de români, pe aliniamentul care ar fi urmat la vest de calea ferată Timișoara – Vârșeț, afirmând că această operațiune nu va influența și delimitarea definitivă a graniței. Comandamentul suprem sârbesc a acceptat prezența trupelor franceze în zonă, refuzând însă să-și retragă în același timp și propriile unități. În cele din urmă, în martie 1919 armata sârbă a admis să se retragă de la aliniamentul Orșova – Lugoj – Lipova la zece kilometri Est de Timișoara, fapt ce nu l-a satisfăcut întru totul pe Franchet d'Esperey. O asemenea dispunere a zonelor de ocupație în Banat, prin care au fost lăsate românilor Clisura Dunării, ținutul Carașovei și Muntenegrul bănățean, a rămas până în luna iulie.⁵⁶

Amenințarea atacului românesc nu a fost unica problemă cu care se confrunta armata sârbă cu ocazia ocupării Banatului. În toamna anului 1918 Banatul se găsea într-o stare de anarhie. Un număr mare de dezertori din armata austro-ungară, așa numitele “cadre verzi”, umblau prin sate fără vreo teamă de autoritate. Când autoritatea de stat a început a se destrăma

⁵⁶ Ljubivoje Cerović, *Srbi u Rumuniji (Sârbii în România)*, Novi Sad, 1997, 400

s-au pornit jafurile de masă, incendierile, asasinatele prin sate. În marile centre industriale, precum Timișoara, Lugoj și Arad, în cursul lui octombrie s-au organizat demonstrații muncitorești ce au degenerat în dezordine. S-au dezintegrat organele autorităților, se cerea înainte de orice “pâine” și “pace”.⁵⁷ O influență nefastă au avut și cei întorși din prizonieratul rusesc, care aduceau cu ei idei revoluționare. La Cusici și la Zlatița chiar țărani(sârbi) au proclamat o “republică sovietică”, ceea ce însă a fost lipsit de vreo consecință.⁵⁸ Prin urmare, intrarea unităților Antantei în Banat, ca forțe militare organizate, a fost privită favorabil de categoriile mai cu stare ale tuturor naționalităților. Tulburările sociale încetul cu încetul s-au stins și a revenit domnia ordinii și a păcii.

Cu ocazia intrării armatelor sârbă, franceză și română în Banat au aflat o stare de anarhie nu doar în plan social ci și al situației politice. Prin orașele bănățene se instauraseră autorități paralele, pe temei național, care aveau și propriile formațiuni înarmate; acestea nu s-au confruntat între ele deschis⁵⁹ ci au urmărit deopotrivă să înăbușe în fașă orice simptom de revoluție. Este o stare de fapt, caracteristică pentru întregul spațiu austro-ungar, care se dezintegra de-adevăratelea în cursul toamnei lui 1918. Inițial s-a proclamat Polonia independentă, care a integrat și regiunea austriacă a Galiției. La Praga în 28 octombrie s-a proclamat Cehoslovacia independentă iar în ziua următoare, la Zagreb Statul slovenilor al croaților și sârbilor. Și la Budapesta, pe 31 octombrie, Consiliul național maghiar, alcătuit din social-democrați și din reprezentanți ai stângii burgheze, în frunte cu Mihaly Karolyi, a preluat puterea, pentru ca cincisprezece zile mai târziu să proclame Republica ungară.

Acel 31 octombrie 1918 reprezintă o dată cu semnificație multiplă în istoria Banatului. În acea zi românii și-au format Consiliul național central, care a proclamat dezlipirea de Ungaria, instaurându-se în zilele următoare la Arad.⁶⁰ Concomitent și sârbii timișoreni și-au constituit propriul Consiliu național (având în frunte pe episcopul Gheorghe Letić și pe generalul Svetozar Davidov), și-au organizat propria gardă (strajă) națională și au demarat un organ de presă. Peste tot prin Banat lucrurile s-au întâmplat la fel. S-au înființat consilii

⁵⁷ Șt. Pascu, *op. cit.*, 19

⁵⁸ “Republicanii” de la Zlatița au fost ridicăți de jandarmi și duși la Biserica Albă, unde li s-a aplicat câte o corecție publică de 25 de nuiete, lipsită de alte urmări.

⁵⁹ Trebuie să-l amendăm pe autor: în Transilvania, pe valea Mureșului și în Crișana au fost confruntări sângeroase, cu numeroase victime, între gărzile maghiare și cele române. [Obs. M. Milin]

⁶⁰ Autorul este într-o necunoaștere privind detaliile luptei naționale române pentru Marea unire: Consiliul național roman central s-a constituit de la început la Arad, pe 31 octombrie 1918. (Și nu la Timișoara, de unde s-ar fi mutat ulterior la Arad, cum prezintă istoriografia sârbă.). [Obs. M. Milin]

paralele, pe temei național, care au depus strădaniile de îndată de a prelua instrumentele puterii din ceea ce mai rămăsese de pe urma administrației austro-ungare. Acolo unde apăreau dificultăți în preluarea puterii o mână de ajutor dădea armata sârbă, respectiv armata română (în cazul consiliilor românești). Nici germanii nici maghiarii și nici ceilalți slavi din regiune nu au procedat diferit, cu remarcă slovacilor, ale căror consilii naționale s-au identificat pe deplin cu revendicările sârbești.

În aceeași zi când sârbii și românii timișoreni își înființau propriile consilii, evreul social-democrat Otto Roth a inițiat Consiliul național bănățean (“Sfatul poporului”, n. n.) și a proclamat Republica independentă bănățeană.⁶¹ El a fost desemnat de comisar civil al acesteia iar Adalbert Bartha comisar militar. Deși toate naționalitățile au fost invitate să se alăture Consiliului național bănățean, acesta îi va reuni cu precădere pe germani și pe maghiari. În continuare a luat ființă și garda cetățenească, ca formațiune armată a Consiliului național bănățean. Republica bănățeană a durat abia o săptămână de zile, până la 7 noiembrie. În conformitate cu acceptul primit de către Roth de la Budapesta, în acea zi ea și-a încetat existența. Roth însuși a fost desemnat din partea guvernului ungar în calitate de comisar civil al Banatului iar Bartha a fost numit ca ministru ungar de război [de fapt, comisar militar pentru Banat n. n.]. Consiliul național bănățean a fost păstrat, să-și exercite și pe mai departe autoritatea în spațiul bănățean, ceea ce acesta, deși a instituit și propria lege marțială, foarte rar reușea în fapt, în afara limitelor orașului Timișoara.⁶²

În pofida tuturor promisiunilor despre egalitate națională și justiție socială, despre votul universal etc., Otto Roth n-a reușit să-i convingă pe sârbi și nici pe români să îl susțină. Consiliul național român central s-a instalat la Arad; iar Consiliul național sârb, care inițial a acceptat, din motive de a asigura păstrarea ordinii și a păcii, să-și delege membrii proprii în Consiliul național bănățean, la 10 noiembrie a renunțat însă la funcționarea în cadrele Ungariei și la colaborarea instituțională cu organele ungare. Dimpotrivă, se leagă tot mai strâns cu celelalte consilii sârbești care se formau pe fostul teritoriu austro-ungar, înainte de toate cu cel

⁶¹ Vezi asupra chestiunii în discuție M. Rusnac, *Republica bănățeană (31 octombrie 1918 – 21 februarie 1919). Clarificarea unui concept*, în http://www.ligabanațiana.ro/Republica_Banateana.htm

⁶² Despre faptul că acțiunea lui Roth avea în intenție păstrarea integrității statului ungar stă mărturie și demersul lui Oszkar Jaszi, însărcinat cu problemele minorităților în cabinetul Karolyi, de susținere a acțiunii de constituire a Republicii bănățene precum și a republicii în Transilvania. Ambele demersuri au sfârșit fără glorie. Laszlo Szarka, *The Break-up of Historical Hungary*, în “Minority Hungarian Communities in the 20-th Century”, Budapesta, 2011, 35

de la Novi Sad, care era și cel mai important și avea în frunte pe un bănățean, omul politic radical și luptătorul pentru drepturile naționale ale sârbilor Jaša Tomić.⁶³

Consiliului național sârbesc de la Novi Sad, corpul politic central pentru tot spațiul Ungariei de sud, i-a revenit misiunea principală de a pregăti manifestarea voinței politice a sârbilor și a celorlalți slavi din respectivul teritoriu, cu privire la propriul viitor. În urma alegerilor, la care pentru întâia dată au luat parte cu drept de vot și femeile, la 25 noiembrie 1918 la Novi Sad s-a reunit Marea adunare națională a sârbilor, bunievților⁶⁴ și a celorlalți slavi din Banat, Bacica și Barania. Între cei 757 de delegați se numărau 393 de sârbi bănățeni (dintr-aceștia 73 din 35 de localități din teritoriul de astăzi al României).⁶⁵ Adunarea de la Novi Sad a adus hotărârea de dezlipire de Ungaria a regiunilor pe care le reprezenta și alipirea lor la Serbia. Totodată s-a hotărât cu privire la noile organe ale puterii: Marele sfat național pentru Banat, Bacica și Barania și Autoritățile naționale, cu atribuții executive.

În mod similar s-a proclamat și unirea națională a românilor. În conformitate cu instrucțiunile primite de la Consiliul național central din Arad, s-au organizat alegeri pentru Adunarea de la Alba Iulia, stabilită la 1 decembrie 1918. În aceea zi s-au reunit 1228 de delegați din întreaga Transilvanie și din Banat. Adunarea a hotărât unirea acestor regiuni cu România. S-a ales și Marele sfat național precum și un corp executiv (Consiliul dirigent) în frunte cu Iuliu Maniu. La adunarea propriu-zisă au luat parte 321 de bănățeni, dintre ei 52 din 20 de localități ale viitorului Banat iugoslav. Trupele sârbești din Banat nu au împiedicat desfășurarea alegerilor de deputați pentru Adunarea românească, dar românii s-au plâns că unui însemnat număr de delegați nu le-a fost permisă plecarea la Alba Iulia.

Organizarea adunărilor de la Novi Sad și Alba Iulia precum și constituirea organelor de putere sârbești respectiv românești pe teritoriul Ungariei contraveneau hotărârilor de Armistițiu de la Belgrad, care stipulau cu exactitate că administrația civilă urma să rămână în mâinile maghiarilor. Preluarea puterii din mâinile maghiare de către sârbi în Banatul de vest s-a început încă înainte de semnarea Armistițiului de la Belgrad, intensificându-se apoi prin intrarea diviziilor sârbe. La început erau consiliile locale sârbești iar din decembrie 1918 Autoritatea națională pentru Banat, Bacica și Barania a început să-și desemneze candidații proprii pentru

⁶³ Lj. Cerović, *op. cit.*, 386-391

⁶⁴ Bunievți, comunitate de sârbi-croați catolici din Bacica (la Subotica).

⁶⁵ Drago Njegovan, *Prisajedinjenje Srema, Bačke I Baranje Srbiji 1918 / Unificarea la Serbia a regiunilor Srem, Bacica și Banat la 1918*, Novi Sad, 2001, 90-106

administrația locală. Guvernul ungar a protestat în zadar la francezi pentru această încălcare a prevederilor de armistițiu, iar consiliile locale maghiare de prin Banat au încercat prin felurite procedee de obstrucție, precum tănuirea caserilor comunale, să oprească sau măcar încetinească acest proces.⁶⁶

În zona centrală a Banatului, cu orașul Timișoara, situația se prezenta cu totul altfel.⁶⁷ În pofida prezenței armatei sârbe și a ființării consiliilor naționale sârbești, acolo administrația civilă a rămas în mâna Consiliului național bănățean condus de dr. Otto Roth. Roth, ca un politician foarte abil și viclean, de îndată ce-au intrat unitățile sârbești în Timișoara, s-a înfățișat ca un binevoitor al acestora, sugerându-le chiar să-și continue avansarea și în sectorul românesc, pentru a ocupa minele de cărbuni din zona montană. Roth a declarat că interesul său viza păstrarea unității Banatului, chiar și în componența Serbiei mai degrabă decât în România. Comandantul armatei sârbe de la Timișoara, generalul Djordje Djordjević, s-a arătat dispus spre colaborarea cu Roth și Consiliul bănățean, nutrind speranțe că prin intermediul acestuia Serbia și-ar putea afla aderenți printre locuitorii maghiari, germani și evrei. Generalul era conștient că pricipalii competitori pentru Banat erau Regatul Sârb-Croat-Sloven și România iar nu Ungaria; în consecință, o bunăvoință către maghiari, germani și evrei ar putea aduce și o înclinare decisivă a balanței în favoarea sârbilor, în cazul unui plebiscit. O atare orientare a generalului Djordjević avea suportul guvernului de la Belgrad, nu și din partea *Autorității naționale de la Novi Sad*, pentru Banat, Bacica și Baranja [un fel de „Consiliu dirigent” al Voivodinei, n. n.], ceea ce va și cauza mari dificultăți pe viitor.

Autoritatea națională de la Novi Sad a încercat, în cursul lunii decembrie, să-și extindă controlul efectiv pe care îl avea asupra Banatului de vest și în partea centrală a Banatului, prin numirea avocatului Martin Filipon, un carașovean din Uljma, în funcția de mare jupan (comite suprem) al județelor (comitatelor) Caraș și Timiș și totodată de primar al municipiului Timișoara. Generalul Djordjević s-a abținut însă să transpună în fapt această hotărâre, cu argumentația că nu era un lucru bun ca o persoană să îndeplinească atâtea atribuții și că nu era înțelept să fie excluși de la exercițiul puterii maghiarii și germanii în asemenea momente cruciale, ale deciziei cu privire la Banat de la Conferința păcii. Asemănător cugeta și

⁶⁶ T. Milenković, *op. cit.*, 125-127

⁶⁷ Vezi despre „Republica bănățeană” și în *Sârbii din România în secolul XX*, editor Miodrag Milin, Cluj-Napoca, 2012, 15-16; vezi și Drago Njegovan, Miodrag Milin, *Voivodina în octombrie-noiembrie 1918 (Banatul, Bacica, Barania și Sremul – unificarea cu Serbia)*, în „Analele Banatului”, Serie nouă, XXII/2014, comentariul de la nota 45 (volum sub tipar)

Comandamentul francez, îngrijorat de posibile tulburări, cauzate de încălcarea dispozițiilor Armistițiului de la Belgrad. Din partea sa, Autoritatea națională a sesizat că, prin intermediul administrației de pe teren, guvernul Karolyi exercita o continuă propagandă națională și socială, promițând reforma agrară, republica și altele. În disensiunea între generalul Djordjević și Autoritatea națională, guvernul belgrădean și-a susținut comandantul militar, apreciind că dinspre Novi Sad răzbate o politică naționalistă, contraproductivă în situația dată.

La o accentuare a tensiunii dintre generalul Djordjević și Autoritatea națională s-a ajuns spre finele lui decembrie, atunci când generalul a aprobat pregătirile pentru noile alegeri ale Consiliului național bănățean. Cei din Autoritatea națională erau de-a dreptul indignați, căci se așteptau ca militarii să pună capăt existenței consiliului și nu să se preocupe de viitorul acestuia. Au început să curgă acuzații împotriva lui Djordjević, etichetat drept naiv, care a permis să fie păcălit de Roth, în ochii tuturor agent maghiar. Între timp generalul și-a pierdut susținerea de la Belgrad, prevalând nemulțumirea cu munca lui din partea superiorului, voievodul [comandantul suprem n. n.] Petar Bojović. După o serie de momente tensionate din cursul lunii ianuarie, când Roth succesiv și-a depus și apoi retras demisia, Comandamentul suprem al armatei sârbe l-a destituit la începutul lunii februarie pe generalul Djordjević, prevalând mai vechile nemulțumiri față de consecvența acestuia, de a respecta întocmai litera hotărârilor Armistițiului de la Belgrad, tolerând administrația maghiară.⁶⁸

După acest episod s-au creat condiții adecvate pentru transpunerea hotărârilor Autorității naționale: la 20 februarie noul comandant sârb l-a investit în atribuțiile de mare jupan pe Filipon,⁶⁹ funcția de primar la Timișoara fiind cedată germanului Reinhold Heegn. În același timp au fost dizolvate toate Consiliile naționale, inclusiv cel bănățean, care a înaintat o contestație către autoritățile militare franceze. Plângerea a fost însă respinsă și atunci s-a procedat la calea rezistenței în fața schimbării, prin organizarea grevei generale. Greva s-a declanșat în ziua de 21, simultan la Timișoara, Pecs, Subotica și Sombor, de către Partidul social-democrat din Ungaria. Apreciind că motivația era una politică și nu de natură socială, armata sârbă a întrerupt pe cale violentă a doua zi greva. Astfel a luat sfârșit încercarea de menținere a administrației maghiare la Timișoara și în împrejurimi, iar Otto Roth în persoană

⁶⁸ Ilija Petrović, *Voivodina srpska 1918, (Voivodina sârbească la 1918)*, Novi sad, 1996, 280-283

⁶⁹ Dr. Martin Filipon era și membru al Marelui sfat național al Voivodinei, ales la 25 noiembrie 1918 și reconfirmat la 27 februarie 1919. (Драго Његован, *Присаједињење Срема, Баната, Бачке и Барање Србији 1918*, Друго, допуњено издање, / Drago Njegovan, *Sremul, Banatul, Bacica și Baraniala 1918 – Unificarea cu Serbia*, Ediția a doua, completată, Novi Sad, 2001, 125-127.

s-a adăpostit la Budapesta. Puterea locală a trecut în mâinile sârbilor bănățeni, care au presupus că o astfel de evoluție în teren urma să fie un argument puternic în favoarea delegației sârbe la Conferința păcii.⁷⁰

În preajma Conferinței propriu-zise, care și-a început lucrările în luna ianuarie 1919 la Versailles, au avut loc anumite contacte între reprezentanții diplomați sârbi și români privind soarta Banatului. Primul-ministru Nikola Pašić, în cursul călătoriei sale la Londra de la finele lui noiembrie 1918, s-a întâlnit cu șeful opoziției române Take Ionescu. Au căzut atunci de acord ca extremitatea vestică a Banatului să revină sârbilor, estul românilor, iar cu privire la comitatul Timișoarei [Timișul?!] urma să decidă arbitrajul aliaților. În același timp guvernul român lucra intens pe lângă aliați pentru aplicarea întocmai a prevederilor Acordului de la București; Nikola Pašić l-a trimis la Paris pe emisarul său Pavle Marković tocmai pentru a para această agitație. În chiar ajunul Conferinței păcii la Agenția Serbiei de la București seseau oferte românești, ca Serbia să renunțe la Banat în schimbul asigurărilor pentru o prietenie trainică a celor două țări. Câteodată aceste propuneri erau însoțite și de amenințări deschise cu forța armată. Însuși Brătianu a recunoscut în fața diplomaților sârbi că în baza principiului naționalităților sârbi avea dreptul la o parte a Banatului, dar în baza aceleiași logici și România avea drept de a revendica teritoriile dintre Timok și Morava pe care le populau vlahii. Chiar în cursul drumului la conferință, în ianuarie 1919, Brătianu, aflat în trecere prin Belgrad, s-a întreținut cu președintele guvernului iugoslav Stojan Protić și cu regentul Alexandru. În acele discuții întâia dată s-a pomenit ideea ca România să renunțe la o mică parte din Banat, în hinterlandul Belgradului, încât acest oraș-capitală să se afle protejat din punct de vedere militar.⁷¹

Totuși diplomația nou-creatului stat iugoslav nu s-a arătat dispusă la un aranjament cu românii înaintea Conferinței păcii, așteptările ei la o asigurare a unei mai mari părți a teritoriului bănățean reieșind din presupusa stare de fapt, că Serbia a ieșit acoperită de glorie din Primul război mondial și că a luat sub stăpânire militară părțile Banatului asupra cărora emitea pretenții.⁷² Delegația sârbă la Conferința păcii de la Paris se baza, în privința Banatului, pe conceptul dezvoltat în cursul războiului de guvernul sârb. Definierea mai precisă a liniei de

⁷⁰ T. Milenković, *op. cit.*, 133-138

⁷¹ A. Mitrović, *op. cit.*, 57

⁷² Avându-se în vedere faptul că Regatul sârb-croat-sloven a fost oficial recunoscut de Aliați abia în iunie 1919, delegația la Conferința păcii a contat tot ca delegația Serbiei, deși în componența acesteia se numărau și croați și sloveni. Cedomir Popov, *Od Versaja do Danciga/ De la Versailles la Danzig*, Beograd, 1976, 179

delimitare dintre statul iugoslav și România în partea Banatului a expus-o în fața reprezentanților marilor puteri generalul Petar Pešić, șeful misiunii militare sârbe de pe lângă delegația țării sale la Conferința păcii. Conform acestui proiect, granița urma să meargă la aproximativ 25 km. la est de Biserica Albă, la 30 km. la est de Vârșeț, la 10 km. la vest de Reșița, la 28 km. la est de Timișoara, incluzând și Lipova la Mureș și în aval pe Mureș, până la Tisa. Ca o motivație pentru o asemenea linie, generalul Pešić nu a oferit argumente de natură etnografică ci argumente strategice, ale necesității siguranței militare a Belgradului. Concomitent și românii și-au expus în fața reprezentanților puterilor învingătoare pretențiile lor maximale, cuprinzând Banatul în întregime sa. În solicitarea lor, românii insistau că Banatul reprezintă o unitate geografică și economică, pe când sârbii susțineau că există o divizare naturală între Banatul de munte și cel de câmpie. Reprezentanții britanici, francezi și americani, cu simpatii diferite față de una sau cealaltă țară balcanică, apreciau totuși ca fiind exagerate și pretențiile iugoslave cât și cele românești.⁷³

Un consistent suport intelectual în favoarea pretențiilor delegației iugoslave l-au pus la dispoziție savanții sârbi din componența acesteia: Jovan Cvijić, Aleksandar Belić, Jovan Radonić și Stanoje Stanojević. La solicitarea personală a lui N. Pašić s-a alăturat delegației și Mihailo Pupin, cunoscut om de știință nord-american născut în Banat, despre care se apreciază că, prin prestigiul de care se bucura în rândul americanilor, a contribuit substanțial la succesul promovării proiectului sârbesc. Dintre toți aceștia istoricul Jovan Radonić s-a preocupat cel mai îndeaproape de chestiunile Banatului, elaborând în anul 1915 un memoriu în limba franceză cu privire la Banat. În cursul lucrărilor Conferinței păcii a mai alcătuit câteva memorii, cu intenția de a întări argumentele istoriografice ale pretențiilor iugoslave. Fără a tăgădui faptul că în acea vreme populația Banatului era etnic diversificată, Radonić susținea că populația sârbească era mai veche decât cea românească, care ar fi imigrat în Banat ulterior. De asemenea, a negat faptul că populația românească ar fi fost una străveche a regiunii, ținând cont de faptul că românii se revendicau ca urmași ai romanilor. Revendicările iugoslave pentru întreg Banatul Radonić le-a susținut prin scrierile sale cu argumente etnico-istorice, geografice, dar și de natură economică și a dispunerii căilor de comunicație. Finalmente, nu uita să facă și o comparație între contribuția militară a Regatului Serbiei și cea a Regatului

⁷³ A. Mitrović, *op. cit.*, 6-7

României la victoria Antantei în războiul recent încheiat. În privința graniței sugerate, ideile profesorului Radonić se identificau întru totul cu cele ale generalului Pešić.⁷⁴

Foarte bine pregătit cu privire la Banat s-a dovedit și șeful delegației Regatului SCS la Conferința păcii, președintele încununat cu laurii victoriei în război al Guvernului Serbiei Nikola Pašić. După însemnările rămase din moștenirea sa se poate observa că era conștient asupra faptului că Banatul trebuia divizat cu românii, în sensul că României să-i revină partea de est, de la munte iar Regatului SCS partea de vest, de câmpie. Apreciind că separarea nu trebuie să aibă în vedere doar criteriul situației etnice la zi ci și evoluția ei istorică, Pašić s-a referit și la necesitățile strategice ale apărării graniței terestre. De aceea a insistat ca granița sârbo-română să nu meargă prin câmpia bănățeană ci să urmărească lanțul muntos din estul Banatului. Principiul de bază al separării cu România în opinia lui Pašić era acela al compromisului în câștigul viitorului pentru ambele țări, fapt sesizabil și din însemnările sale: “Separarea noastră în Banat cu România trebuie să fie bazată pe un asemenea temei încât să rămână pe vecie și de neschimbat. De când ne știm în istorie nu a fost niciodată război între aceste două popoare vecine. La separarea cu România ne dorim ca această bună vecinătate să se păstreze și să rămână veșnică și de neclintit. Și din acest motiv înainte de a se porni la trasarea graniței dintre aceste două popoare, trebuie să ne conducem pe considerentele de a fi păstrate interesele actuale și de viitor ale unuia cât și ale celuilalt popor”.⁷⁵

Curios este faptul că cel mai ambițios proiect în privința graniței din Banat din partea delegației iugoslave aparținea etnologului sloven Niko Županić. Linia trasată de el pornea de la Orșova, incluzând “Munteneșul bănățean”, regiunea Carașovei, apoi trecea între Lugoj și Timișoara, ieșind la Mureș. Prin urmare Županić includea în teritoriul iugoslav și o bună parte din Banatul de munte, ceea ce nu era cazul la ceilalți membri ai delegației, deși erau sârbi. Grgur Jakšić,⁷⁶ deși nu fusese inclus ca expert în delegația iugoslavă ci doar ca membru al secției de presă (alături de unicul bănățean prezent în delegația sârbă – Vasa Stajić⁷⁷) și-a expus propriul proiect de separare în Banat. Aceasta, la insistențele lui Jovan Cvijić,⁷⁸ care era la curent cu scrierile lui Jakšić; în speță, încă în 1915 el publicase la Paris broșura *Le Banat*.

⁷⁴ *Ibidem*, 11-13

⁷⁵ *Ibidem*, 23

⁷⁶ Istoric sârb al relațiilor internaționale, exponent al istoriografiei belgradene din prima jumătate a secolului XX.

⁷⁷ Istoric din Voivodina, afirmat alături de Jaša Tomić în evenimentele unioniste de la Novi Sad, din 1918.

⁷⁸ Etnolog al spațiului balcanic de renume european, profesor la Sorbona; studiul său *La Peninsule Balcanique – une géographie humaine*, Paris, 1918, lăsând o impresie trainică, pro-iugoslavă, asupra delegațiilor la Conferința păcii.

Linia avansată de Jakšić era și cea mai modestă [din perspectivă iugoslavă, n. n.] și lăsa Timișoara în seama României.⁷⁹

Toate aceste proiecte trebuiau puse în consens la ședințele de lucru ale delegației iugoslave la Conferința păcii. Aceste întruniri puteau să fie și furtunoase, având în vedere antagonismele existente deja dintre sârbi și membri croați (Josip Smodlaka și Ante Trumbić) ai delegației. Delegații croați insistau ca la separare să prevaleze principiul de naționalitate și nicidecum interesul strategic. Astfel, Smodlaka susținea că pretențiile în Banat erau exagerate și ele depășeau cadrul spațiului etnic sârbesc. S-a impus însă opinia de autoritate a lui Nikola Pašić care, spre deosebire de alte ținuturi în discuție, în cazul Banatului nu s-a arătat dispus să-și revizuiască major opiniile. Afirmând că partea în dispută a Banatului din punct de vedere etnic nu se arată a fi pe deplin sârbească, dar nu este nici românească, pe lângă faptul ignorării intereselor germanilor și maghiarilor bănățeni, ca națiuni învinse, Pašić a insistat ca cea mai justă să fie împărțirea Banatului în așa fel încât partea de câmpie să revină Regatului SCS, iar partea montană României. La finele lunii ianuarie 1919, fără mari neînțelegeri, delegația iugoslavă și-a însușit vederile lui Pašić. Totuși, proiectul oficial și ultim al acesteia de separare era mai modest decât cele precedente, prevăzând ca granița dla Dunăre să meargă înspre Arad și nu înspre Lipova.

Constituind doar o parte din șirul de probleme teritoriale ce stăteau spre soluționare în fața Conferinței păcii, disputa iugoslavo – română în jurul Banatului a început să îngrijoreze puterile învingătoare. Era vorba de două țări aliante dar în același timp și cu armatele aliniate spre o confruntare. Motiv pentru care și Consiliul suprem al conferinței de pace s-a decis pentru un pas mai puțin obișnuit: cele două delegații au fost invitate să-și confrunte pozițiile într-o ședință comună. La 31 ianuarie 1919, în ședința Consiliului suprem, în fața președintelui american Wilson, a premierului britanic Lloyd George, a prim-ministrului francez Clemanceau, a ministrului italian Orlando și a delegaților japonezi s-au înfățișat Pašić și Ionel Brătianu, secundați de cei mai apropiați colaboratori. Fusese stabilit ca cele două părți antagonice să se adreseze cu propriile argumente în fața reprezentanților celor Mari și apoi să se retragă. Primul și-a susținut pledoaria Brătianu, expunând într-un memorand pozițiile românești, care se întemeiau cu precădere pe autoritatea Acordului de la București, apoi argumentele etnografice și geografice în slujba tezei proprii, cae a unității de nedivizat a

⁷⁹ A. Mitrović, *op. cit.*, 27-28

Banatului întreg. A adus în discuție și “chestiunea valahă”, ca o contrapondere a pretențiilor sârbești în Banat; deși solicitase întregul spațiu încadrat prin Dunăre, Mureș și Tisa, lăsase o posibilitate de compromis în privința hinterlandului pentru Belgrad.

După Brătianu au urmat delegații iugoslavi, care însă nu au adus un memorandum pregătit dinainte ci Pašić, Trumbić și Milenko Vesnić (ministrul sârb la Paris) s-au adresat spontan conferinței. Au evidențiat de îndată că, spre deosebire de români care se țineau de acorduri secrete, ei în privința Banatului invocau cu exclusivitate principiul autodeterminării naționale, fapt ce a lăsat impresie asupra delegaților americani. Apoi au apelat și la legăturile istorice ale Banatului cu Serbia (comparându-le cu cele dintre Ile de France și Franța ori Toscana și Italia), fără de a ignora menționarea importanței Banatului pentru siguranța Văii Moravei.⁸⁰ Memorandul delegației sârbe a fost definitivat abia câteva zile mai târziu și depus în fața reprezentanților celor Mari. Cuprindea o motivație amplă a cunoscutelor poziții și revendicări, cu amendamentul că, alături de principiul de naționalitate a fost mult accentuat principiul strategic. Ca dovadă [în propria viziune!] a pretențiilor modeste din partea delegației sârbe, au fost înfățișate date ce duceau spre concluzia că, după compoziția etnică a populației sârbe și a altor populații slave, Regatul SCS era îndreptățit să revendice și Banatul de răsărit, - dar nu o face aceasta. Linia finală a revendicărilor delegației sârbe era mai modestă decât precedentele și nu atingea Lipova cu împrejurimile. În esență, linia propusă mergea de la Dunăre, cumva pe la est de Moldova Veche, până la Mureș, la sud de Arad [Aradul Nou?], incluzând Biserica Albă, Vârșeț, Kikinda Mare și Timișoara.

În privința argumentelor expuse de ambele părți în fața Alianților, acestea mărturiseau despre deplinul antagonism al celor două delegații privind Banatul, sub toate aspectele, cu excepția unuia singur: și iugoslavii și românii au respins posibilitatea ca și maghiarii, ca națiune înfrântă, să fie, cât de cât, consultați în privința destinului acestui teritoriu.⁸¹

Zilele următoare românii au prezentat în fața oamenilor de stat ai aliaților revendicările privind Dobrogea, Transilvania, Bucovina și Basarabia. Absența la aceste ședințe a delegaților sârbi a fost exploatată de Brătianu pentru a obține retragerea trupelor sârbe din Banat,

⁸⁰ Prin Valea Moravei se derulase ofensiva ultimă, sârbo-franceză (a frontului de la Salonic) din toamna lui 1918, care a scos Bulgaria și apoi Austro-Ungaria din război, grăbind decisiv armistițiul.

⁸¹ De asemenea se aprecia că germanii bănățeni, despărțiți geografic de țara de origine, nu erau în poziția de a emite vreo pretenție. Totuși, din inițiativa germanilor bănățeni, în primăvara lui 1920 s-a înaintat la Conferință o propunere, privind crearea Republicii bănățene independente, care pe lângă Banat să înglobeze și Bacica, având astfel 2 350 000 de locuitori. Această idee însă nu a întrunit o audiență mai largă la Conferință. A. Mitrović, *op. cit.*, 49

acuzându-le de diferite abuzuri. Lloyd George a respins însă discuția despre Banat în absența delegaților sârbi, astfel că această chestiune a fost încredințată unei comisii special constituite, spre a cerceta problemele granițelor celor noi românești. În cursul lunii februarie reprezentanții români și sârbi au avut mai multe oportunități de a-și expune argumentele în fața acestei comisii. În acele zile s-a formulat din partea delegației sârbești idea ca zona centrală, disputată, a Banatului (cuprinzând orașul Timișoara) să opteze, printr-un plebiscit, la care din cele două state cointeresate să revină. Argumentele românești, Acordul de la București și populația valahă din Serbia, au fost combătute prin teza că acordul secret a fost anulat prin capitularea românescă [de la Buftea-București] iar vlahii timoceni “nici nu sunt și nici nu doreau să devină parte a națiunii române”.⁸²

În cursul lunii martie 1919, ca răspus la știrile alarmante că României urma să-i revină nu numai Timișoara, ci și Vârșețul, Kikinda și Biserica Albă, reprezentanții iugoslavi și-au intensificat activitatea, pentru a-și convinge colegii străini să renunțe la o asemenea decizie, argumentând cu numărul mare de voluntari provenind din aceste locuri înrolați în armata sârbă în decursul războiului.⁸³ Cu privire la viitorul Banatului s-a exprimat și Marea adunare națională pentru Banat, Bacica și Barania, la a doua sesiune a acesteia, în 27 februarie 1919, când s-a emis o nouă revendicare la Conferința păcii, privind unirea acestor regiuni cu Serbia. Plebiscitul pentru Timișoara a fost solicitat oficial, să fie la 2 aprilie.

În cele din urmă Comisia de experți a conferinței a hotărât, la 6 aprilie ca Banatul să fie împărțit, Biserica Albă, Vârșețul și Kikinda să revină Regatului SCR, Timișoara și Banatul de vest României, iar Seghedinul și împrejurimile să rămână Ungariei. Cu această soluție finală delegația sârbă s-a arătat în cele din urmă mulțumită, avându-se în vedere temerile că pierderile în Banat puteau fi și mai mari. Încercarea cu plebiscitul la Timișoara⁸⁴ nu a dat roade; aceasta însă nu a afectat mulțumirea iugoslavilor, îngrijorați în primul rand să nu piardă și mai mult, urmare a intervenției românești împotriva guvernului lui Bela Kun, care a preluat la Budapesta puterea în cursul lunii martie, introducând regimul comunist.⁸⁵

Delegația sârbă a încercat, la 18 mai, printr-o intervenție la Clemanceau, președintele Conferinței păcii, să deschidă din nou problemele graniței, printre acestea și problema

⁸² A. Mitrović, *op. cit.*, 99

⁸³ M. Milin, *Voluntari sârbi pe frontul românesc...* 439-453

⁸⁴ În condițiile deloc lipsite de importanță, ale prezenței militare sârbe pe teren. [n. n. M. Milin]

⁸⁵ A. Mitrović, *op. cit.*, 117

Banatului. Apoi s-a adresat din nou Comisiei de trasare a frontierei, cerând o anume corecție a liniei de demarcație, spre a se asigura calea ferată Biserica Albă – Vârșeț – Kikinda Mare. Chestiunea Banatului a fost adusă în discuție acele zile și legat de eventuale compensații reciproce ale Bulgariei, României și Regatului SCS. Reprezentanții marilor puteri au avut în gând să se facă concesii românilor în Banat, ca ei la rândul lor să le facă față de bulgari în privința Dobrogei iar Bulgaria să cedeze la rândul acesteia Vidinul Regatului SCS. Însă nu s-a ales nimic din toate acestea. Adunarea miniștrilor de externe ai marilor puteri a acceptat, la 23 mai, granița în forma neschimbată, conform propunerii inițiale din partea Comisiei de experți.⁸⁶

În același timp se derula în paralel și “războiul propagandistic” din paginile presei sârbe, române și chiar a celei aliate. În cursul lunii mai s-au ținut mai multe adunări în România care cereau, sub amenințarea cu război, retragerea urgentă a armatei sârbe din Banat. S-au înrolat și voluntari pentru alungarea sârbilor din Banat, iar guvernul roman a făcut cunoscut protestul său oficial la Legația Serbiei din București, pentru presupuse focuri de armă trase asupra grănicerilor români de pe malul opus al Dunării. Guvernul SCS însuși se aștepta, dacă nu la un atac, atunci la o provocare din partea armatei române, pentru care era decis să riposteze. Veneau informații dinspre țările aliate că Brătianu s-a decis pentru război, care erau și temperate cu afirmații că puterile învingătoare nu vor permite declanșarea unui asemenea conflict. Deși Brătianu amenința că nu va semna acordul de pace dacă România nu primea întregul Banat, se pare că erau prezente și semnele de îngrijorare față de o posibilă intervenție bulgărească, în cazul unui război sârbo-român.⁸⁷

Pe sectorul în dispută încă al Banatului s-au produs diferite incidente. Astfel, la 19 iunie autoritatea românească a închis barajul de la canalul de lângă Lugoj [Coștei], fapt ce a determinat întreruperea scurgerii apei din Timiș în Bega, cauzând întreruperea curentului electric și a alimentării cu apă la Timișoara, aflată încă sub autoritate sârbească.⁸⁸ Din acest motiv și delegația sârbă a intervenit la 1 iulie, solicitând ca autoritatea provizorie de la Lugoj să fie transferată din mâinile armatei române în ale trupelor franceze, spre a se evita incidentele similare pe viitor. În acele momente era de actualitate și chestiunea participării armatei

⁸⁶ *Ibidem*, 144

⁸⁷ *Ibidem*, 190-191

⁸⁸ Sursele românești prezintă acest incident ca o modalitate de a stopa navigația barjelor în aval pe Bega și implicit vandalizarea resurselor de la Timișoara de către armata sârbă în retragere. [Obs. M. Milin]

iugoslave în intervenția armată împotriva Ungariei, lucru folosit de delegația sârbă pentru a solicita corecții la graniță, printre ele și în Banat. Împotriva comuniștilor unguri au intervenit însă, în iulie 1919, românii, care în august au ocupat chiar Budapesta și aici au rămas următoarele trei luni, făcând astfel jocul contrarevoluției ungare și permițându-i amiralului Miklos Horthi să-și consolideze propria autoritate.

În vara anului 1919 s-a intensificat și activitatea petiționistă, din acele ținuturi pe care Conferința păcii nu le prevăzuse să țină de Regatul SCS, și care cereau tocmai acest lucru. Atunci și un grup de 10 sârbi bănățeni s-au deplasat la Paris aducând în fața Conferinței păcii rezoluțiile adunărilor populare care cereau ca și Clisura, “Munteneșul bănățean” și orașul Timișoara să fie atașate Regatului SCS. Între petițiile care în vara lui 1919 soseau la Paris, în afară de cele sârbești, erau și unele semnate de slovaci și de alți slavi bănățeni. Sprijinindu-se pe aceste documente, care fără îndoială au fost adunate la un loc cu grijă, precum și pe presupusa convingere că germanii, maghiarii și poate chiar și românii timișoreni ar fi votat pentru alipirea la Regatul SCS, la 11 iulie delegația sârbă a cerut din nou din partea Conferinței păcii organizarea plebiscitului în ținutul Timișoarei, apelând la aplicarea principiului autodeterminării naționale. S-a propus și constituirea unei comisii internaționale, care să ia act de starea de spirit a populației locale.⁸⁹

La fel, de aceleași metode și în aceeași vreme, a făcut uz și partea românească. În vara lui 1919 un grup de slovaci a adresat o telegramă către Eduard Beneš, ministrul cehoslovac al afacerilor externe și participant la Conferința păcii, prin care se cerea recunoașterea hotărârilor de la Alba Iulia. La adunarea din 10 august de la Timișoara germanii bănățeni au adoptat o declarație prin care își exprimau dorința de a trăi în România și au depus-o în fața Conferinței păcii.⁹⁰ Germanii se numărau însă și printre participanții la întrunirile orchestrate de sârbi. Petiții la masa Conferinței au adresat și maghiarii bănățeni, care și ei cereau un plebiscit, în care populația Banatului să-și poată exprima liber apartenența către una din țările din regiune – și nu doar să aleagă între Regatul SCS și România. Acest “război petiționar” va continua și pe mai departe, iar petițiile de regulă curgeau tocmai din acele ținuturi care erau atunci la ordinea de zi a Conferinței.

⁸⁹ A. Mitrović, *op. cit.*, 280

⁹⁰ Șt. Pascu, *op. cit.*, 261

În pofida tuturor eforturilor delegației sârbe la Paris, la mijlocul lui iulie Franchet d'Esperey a dat ordin ca armata sârbă să evacueze Banatul, pe aliniamentul stabilit ca fiind definitiv din partea Consiliului conferinței. Partea iugoslavă a târăgănat și a protestat, conștientă fiind că retragerea armatei însemna și risipirea oricărei noi șanse de rectificări pe graniță. În ajunul evacuării propriu-zise armata a ridicat cu sine și anumite utilaje industriale, a cărat vite și altele asemenea, fapt de care s-a convins și personal însuși d'Esperay cu prilejul vizitei la Timișoara. Asemenea procedee au iscat o nemulțumire a puterilor aliatare și cu atât mai mult din partea timișorenilor, ceea ce a dat noi motive de îngrijorare părții iugoslave, în sensul că un eventual plebiscit s-ar fi sfârșit rău pe seama ei. Din teren soseau zvonuri despre nemulțumirile sârbilor locali și ale ostașilor și ofițerilor sârbi, al căror comandant chiar încerca să facă apel la rezistența armată. La adunarea de la Madoș s-a adoptat și o rezoluție a sârbilor și a croaților, prin care-și făceau cunoscută hotărârea de a se împotrivi românilor, chiar și cu armele. La urmă însă, pe 28 iulie unitățile sârbești au evacuat Timișoara și împrejurimile, înlocuite fiind de francezi și apoi și de români.⁹¹

Consiliul suprem al Conferinței păcii a adus hotărârea definitivă în chestiunea Banatului la 1 august 1919. Avea în față propunerea Comisiei experților, datată la 25 iulie, care însă a ignorat cu totul solicitările sârbești de revizuire a graniței, exceptând partea de extremitate nordică a Banatului. Sub argumentația că autoritățile ungare îi maltratau pe sârbi locali, s-au cerut câteva sate din jurul Seghedinului, fapt asupra căruia comisia urma să se pronunțe ulterior.

Prin adoptarea propunerilor Comisiei de experți din partea Consiliului suprem, s-a dus pe apa sâmbetei angajarea de mai multe luni de zile a delegației sârbe. Aceasta de acum nici nu a mai încercat să dobândească vreo rectificare teritorială către români, temându-se ca ei, în urma intervenției de succes împotriva comuniștilor unguri, să nu întoarcă armele și spre Banat. Că partea românească era ferm hotărâtă să intervină militar în Banat a confirmat-o și Take Ionescu în fața reprezentantului diplomatic sârb la București. Regatul SCS avea temeri de un atac combinat bulgaro – roman și în consecință a ridicat problema conduitei Cehoslovaciei și a Greciei la un asemenea caz, avertizând și Conferința păcii cu privire la propaganda românească și zăngănitul cu armele înspre Banat. De complexitatea situației au devenit conștienți și francezii, care au liniștit Belgradul prin sentința că un eventual atac românesc ar fi fost apreciat

⁹¹ A. Mitrović, *op. cit.*, 171

ca o răzvrătire împotriva Conferinței păcii. În cursul lunii septembrie s-au produs și incidente armate la linia de demarcație, rapoarte despre maltratări ale sârbilor la Timișoara, observându-se și o concentrare de trupe de ambele părți. Pericolul de război din cauza Banatului, pe care Regatul SCS era hotărât să-l apere cu orice preț, a fost eliminat odată cu căderea guvernului lui Brătianu.⁹²

Noul guvern românesc, cu Vaida-Voievod în frunte, a adoptat o politică împăciuitoare față de guvernul iugoslav și deja în noiembrie și-a arătat disponibilitatea la compromisul în chestiunea Banatului. Totuși, în urma tuturor încercărilor și amenințărilor de conflict armat, delegația sârbă s-a arătat suficient de mulțumită cu ceea ce a dobândit, abandonând chiar și cauza satelor sârbești Sirig, Sfântul Ivan cel Nou și Deska din Banatul de nord aflate în Ungaria, căci se temea că o nouă deschidere a problemelor teritoriale ar putea amenința și celelalte câștiguri izbândite. La urmă, în 4 iunie 1920, în palatul Trianon s-a semnat Acordul de pace cu Ungaria, prin care în mod definitiv s-a închis problema Banatului, toate cele trei părți rămânând și cu mai multe sau mai puține ambiții neîmplinite. Regatului SCS i-au revenit din Banat 9 mii de km², României de două ori pe atâta iar Ungariei o suprafață simbolică, de 271 km². Amendată cu mici rectificări, produse în prima jumătate a anilor 20 ai secolului XX, împărțirea Banatului, așa cum a fost efectuată cu aproape un veac în urmă, este actuală și în ziua de astăzi.

(Traducere și adaptare din limba sârbă: Andrei Milin și Miodrag Milin)

A SERBIAN HISTORIOGRAPHICAL VIEW ON THE BANAT QUESTION

(1914 – 1920)

(Abstract)

Keywords: *Banat, Hungary, Romania, Serbia*

The 1914 – 1920 period represents a time of historical unstable balance for the future of Banat. The military operations, followed by more or less obscure diplomatic games and finally

⁹² A. Mitrović, *op. cit.*, 191-194

by difficult pourparles at the Peace Conference decided, for long time ago, the future destiny for this multinational region. Until recent days the Serbian, Romanian or Hungarian historiography studied the question of the Banat exclusively through the lights of its own national past. The duty for generations to come of historians is to overcome such limits, in behalfe of a exhaustive projection over the past of the entire region. A major obstacle for the fulfilment of such an expectation are the lock of mutual knowledge of three mentioned historiographies, suggestively proved by the absence of translated major works in the neighbouring languages. That is also the opinion of the author in case; He hopes his present text will be a beginning, a modest contribution to the process of a study in common of the history of Banat.